

't Inschrien

eenendertigste jaargang nr. 2, april 1999



kwartaaluitgave van het
VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

VAN DEINSE INSTITUUT - TWENTSE ACADEMIE VOOR STREEKCULTUUR

*Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.***Redactie:**

A.J. Bolusset-Brunt, Parijs/Delden

A. Buter, Neede

H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

Eindredacteur:

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

Van Deinse Instituut, Het Elderinkshuis

De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (excl. verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311,

Giro Rabobank nr.90.20.08

t.n.v. penningmeester Van Deinse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette** mét **uitdraai** en vermelding formaat.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen,

Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.

Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Grafische vormgeving & Druk: SOWECO Almelo.

[ISSN 0166-3984]

INHOUD

- VDI kamer 1
- *Thea Kroeze* 1
- Uit het Elderinkshuis 2
- Van de streektaalconsulent
- *Gerrit Kraa* 5
- Woekeren met de erfenis
- *A. Buter* 7
- Streektaal helpt het Nederlands
- *Gerrit Kraa* 8
- Een stenen geheim
in de Oude Kerk te Borne
- *J. Hoogenboom* 12
- 'Recht door Zee',
een socialistische krant in
Twente rond 1900
- *A.L.A. Wevers* 14
- Rubriek 'Zwaleman'
- *Adriaan Buter* 20
- Het epitaaf in de Dionysiuskerk
te Welbergen
- *H. Reynders* 23
- Het dagboek der Ellende
- *D. Taat* 26
- Boekennieuws 30



...uit het Elderinkshuis

In de wandelgangen

Het is al zo vaak gezegd en geschreven: de ruimtes in het Elderinkshuis zijn vol, overvol. Als je eens moet vergaderen met een werkgroep of commissie mag je van geluk spreken als je het hele gezelschap in één vertrek kunt proppen. Voor gewoon overleg of om eens bij te praten ben je vaak aangewezen op een van de gangen. En daar wordt driftig gebruik van gemaakt. Vandaar de naam voor deze bijdrage. Ik ga u dus een beetje bijpraten over activiteiten en bijzondere gebeurtenissen in het Elderinkshuis. Want die zijn er altijd. De afgelopen week was er veel te doen rond de bibliotheek. U weet natuurlijk dat de bibliotheek een verzameling van oude en zeer unieke uitgaven heeft. Die boeken verkeerden al lange tijd in een slechte staat en vanwege geldgebrek kon daar niets aan gedaan worden. Tot het Anjerfonds bijspromg en in haar kielzog het Roelvinkfonds. Beide fondsen maken het mogelijk dat boeken die dringend een opknappbeurt nodig hebben die ook inderdaad kunnen krijgen. Dit gebeurt onder de noemer 'eerste hulpplan voor de bibliotheek'. We hebben het dan niet over restauratie maar over het voorkomen van verder verval van aangetaste boeken en waar mogelijk het wegwerken van opgelopen schade. Het werk wordt uitgevoerd in een restauratie-atelier in Amsterdam. Voordat de boeken naar Amsterdam gaan, worden ze eerst uitgebreid en zorgvuldig 'droog' schoongemaakt op de gang voor de bibliotheek. Dit borstel- en zuigwerk wordt gedaan door vele vrijwilligers, met handschoenen aan en mondkapjes voor, want stof en (dode) beestjes in oude boeken zijn gewoon vies en ongezond! De eerste lading opgeknapte boeken kwam deze week terug en de tweede lading ging richting Amsterdam. Met als gevolg dat je op de gang beneden geen poot kon trekken, alles stond vol gestapelde dozen. En het was nog wel op een donderdag, een dag waarop altijd veel mensen aan het werk zijn in het Elderinkshuis. Maar dit leed is weer geleden, de boeken staan weer boven, dankzij de lift die na afloop prompt kapot ging van het vele hijswerk. Rest nog de klus van het weer op de plek zetten van de boeken. Al met al veel werk maar zeer de moeite waard.

De collectie op de foto

Ook voor het uitvoeren van een andere dringende activiteit levert het Anjerfonds het nodige geld. We hebben het dan over het fotograferen van de hele museale collectie. Voor een deel was dat al gedaan,

BIJ DE OMSLAG:

GEZICHT OVER DE DEEL OP HET WOONGEDEELTE VAN HET LÖSSE HOES GROOT BAVEL,
R.M.T. ENSCHEDE.

Tekening: H. Hagens

vooral in de tijd dat we nog gebruik konden maken van de fotograaf van het Rijksmuseum Twenthe. Daarna gebeurde het mondjesmaat, vanwege het krappe budget voor de collectie. Met als gevolg een enorme achterstand, want aanwas van de collectie gaat gewoon door. Het is hartverwarmend te kunnen constateren dat mensen, ondanks de benarde omstandigheden van het Van Deinse Instituut, hun mooie spullen blijven schenken. Maar dit terzijde. Waar het om gaat is dat van elk voorwerp een stamkaart wordt gemaakt met daarop alle gegevens en bijzonderheden van dat voorwerp en een goede foto. Wanneer iemand iets wil weten van een bepaald object, kunnen wij de stamkaart laten zien en hoeft het object niet uit de kast te worden gehaald. Dit voorkomt schade aan het voorwerp en vermindert de kans op zoekraken. Ook in geval van vermissing is de foto belangrijk omdat je dan direct kunt zien hoe het vermiste exemplaar er uit moet zien. Bij diefstal is een foto onmisbaar voor de verzekeringsmaatschappij. Voor de collectie van ons instituut is fotograferen extra belangrijk omdat de depots zo overvol zijn. Elk gaatje en elk hoekje zijn gevuld. Als je een voorwerp te voorschijn moet halen is dat een heel karwei. Natuurlijk gaat een voorwerp wel de kast uit als het gaat om een bruikleen aan een ander museum.

Al met al een hele klus, die uitgevoerd wordt door onze eigen hoffotograaf Wim Kampjes. Inmiddels zijn we begonnen met de foto's van de penningen, daarna komen de munten aan de beurt, daarna de kaarten enzovoort. Denkelijk zijn we er een half jaar zoet mee. Bijkomend voordeel is dat we na afloop van dit project een soort catalogus kunnen samenstellen van elke deelcollectie. Waarin bezoekers zelf kunnen zoeken naar het voorwerp van hun belangstelling. En wie weet gaan we dan met de hele collectie op Internet!

Maart- dialectmaand

De maand maart is dialectmaand, dat is langzamerhand een traditie geworden. Op de dialectdag in Zwolle op 5 maart j.l., bemande het instituut een kraam met allerlei boeken uit het eigen fonds en wat er zoal nog meer te koop kon worden aangeboden.

Van 18 t/m 21 maart werd in de Expohal in Hengelo de Lifestyle-beurs gehouden, elke dag van 14.00 tot 21.00 uur. Het Van Deinse Instituut had ook daar een kraam ter beschikking waarop allerlei zaken met betrekking tot eten en koken werden gepresenteerd. Want de beurs stond in het teken van streekgerechten en wedstrijden in het bedenken en koken daarvan. Voor ons een mooie gelegenheid om weer eens leuke voorwerpen uit de collectie te laten zien, naast boeken en andere informatie. Eén van de avonden was een echte Twentse avond, met muziek, verhalen en typisch Twentse gerechten.

Verjaardagskalender

Voor het geval u het nog niet wist: we hebben een mooie verjaardagskalender gemaakt en uitgegeven. De kalender is geïnspireerd op het alledaagse leven in Twente, rond het jaar 1900. Elke maand heeft een foto van toepasselijke voorwerpen uit de collectie en de bibliotheek, hier en daar is ook wat dialect te lezen. De kalender is een productie van Arnold Achterhuis en te koop bij de huismeester van ons instituut, Herman Wassen. Prijs: f 9,50 per stuk en f 25,- per drie stuks.

Aukje Krommendijk

VAN DE STREEKTAALCONSULENT

STREEKTAAL BINNEN (EN BOETEN) HET ELDERINKSHOES

Meart dialectmoand.

De copy vuur het Inscrien mut tiedig bij de redactie wean. Zo kan het geburen da-j nog vuur de dialectmoand meart mut schriewen oaver activiteiten dee as bij het verschienen van 't Inscrien alwier achter de rugge zeent. Affijn, as d'r mear wat gebuurt, dat is het vuurnaamste. Ne greppe oet wat d'r in de dialectmoand meart gebuurd is (dat ma-w tenminste hoppen):

- twee koarkdiensten in de streektaal op tów ezat duur 'n Kreenk,
- ne huifkoaren-actie in Maarkel, woer op stroate beuker oaver de streek(taal) an de man/vrouw ebracht wörden, ook eregeld duur 'n Kreenk;
- in Zwolle de landelijke dialectendag met de presentatie van het boek *In vergelijking met dieren*, met een fleenk artikel van de VDI-medewerker André Hottenhuis,
- het *Bokenbal* in Nijverdal met de presentatie van het streektaal-tiedschrift *VERDAN*;
- nen Twentaaal-oawend, o.a. in Riessen, woer ook ne gemeenteroadsvergadering in 't plat was op 29 meart;

oetzendingen van RTV-Oost van het programma Kieken wa-j zegt, en zo nog wat mear gedoo.

Gedister oaver streektaal

In de pers zee-j ook hoe lenger hoe mear artikelen oaver streektaal. In Trouw steun een verhaal oaver de Taalunie, oaver leenwõare in het ABN, dat ze wal of neet ne verrijking of ne bedreiging vormt vuur de taal. Dat artikel kö-j dan al leazend gedurig 'transformeren' noar de streektaal op an: mu-w krampachtig noar vervangers zeuken van 'diskette' (= schiefke?), home-page (= thoesblad?) of 'site' (stie of stea) of gewoon oawernemmen wat de Amerikanen oons anleavert?

Het dialect steet rechtervoort regelmoatig 'op de agenda'. Neet allenig binnen het VDI mear her en der in diverse domeinen, zoas vandeage an 'n dag de sectoren van de samenleaving eneumd wordt. Dat gealdt vuur de *politiek* (in Riessen heul 'n Gemeenteroad de roadsvergadering in 't plat en doaroawer waren de meningen gelukkig nogal verdeeld, en zo wör d'r wier eens duftig oaver oonze modersproake eproat en edach, en dat kan gin kwoad).

Dat gealdt ook vuur de *religie*, doar komt alverdan mear koarkdiensten in de streektaal. Dat past zoonder noad bij Peenksteren: ieder meanske heurt het Evangelie in zin egen sproake.

Ook in de bestuurlijke sector geet 't oaver de modersproake, *Fries verplicht voor nieuwe ambtenaren*, aldus Tubantia in nen kraantenkop anno 27 januoari 1999.

Ook de *wetenschap* dut met: J. Stroop, dialectoloog an 'n Universiteit in Amsterdam hef studie emaaft van de *poldertaal*, de *au* wordt as *aa*, en de *ui* wordt as *aai* oet esprökken. Iej könt het noaleazen in zin beukske: *Poldernederlands. Waardoor het ABN verdwijnt*. Vrouwleu schient mear te 'polderen' as de keals, het zol te daanken wean an de emancipatie. Stroop hef vuural elusterd noar *De Plantage* van Hanneke Groenteman, in dat programma spreuken bekaant alle vrouwleu de wõare oet as *faaut, aaitgang en taait* in

plaatse van as *fout, uitgang en tijd*. En disse *trend* wordt dan wier oawer enömmen duur keals as Paul de Leeuw en aandere 'trendsetters'. 'n Emeritus-hoogleraar J. van der Horst gaf as commentaar: "Ik zie het meer als plat praten. Daar is toch niets mis mee?" Doar dachten ze dus vroger wal efkes aanders oawer...

In het *oonderwies* deankt ze ook noa oawer de streektaal. Dan toch? In het oonderwiesblad *Schooljournaal* 1999/1 op bladzie 16 de kop: *Vrees voor het verdwijnen van stuk cultuur*, nen kop in slim ABN.

Een oonderzoek maakt dudelijk wat oonderwiezend personeel al lange weet: de studieprogramma's zit staampvol met van allens en nog wat; en dat wordt dan meestal mear al te greps an egreppen as argumeant um te stellen dat d'r gen tied is vuur lessen oawer kennis en didactiek van de gewestelijke taal.

Phil Dumoulin, nen leraar an de PABO in Maastrich hef doar mooie opmerkingen bie. Hee veendt da-j wal ruimte könt maken, a-j mear wilt. Zinne eerstejoars studeanten zit vol vuuroordelen: nen dialectsprekker zol dommer en gezelliger wean. (Dat past precies bie de studie van nen docent in Dreante, den vaste stealt dat oonderwies-leu geringschattender deankt oawer dialect-sprekkende leerlingen dan oawer leerlingen dee ABN sprekt). De Pabo-studeanten in Limburg kiekt vrömd op as de stage-begeleidster van de basis-schole zelf plat pröt met de leerlingen.

Dumoulin veendt dat 't bie dialect-gebroek aait dreejt um *status*. Nen schoolmeester den dialectles gaf op de basisschole kreeg een briefke van ne va woerumme dat zo neurig mos. Den keal oondertekenden met 'cardioloog'.

En duur status was in Heerlen het plat hoaste vertrökken, want doar kregen de Hollaanders de heugere banen bie de mijnen. De taal van dee leu wör de norm. Dat wordt non wier aanders, ook te danken an de Veldeke Kring, nen soort Limburgsen Kreenk vuur de Twentse sproak.

In Kerkrade hef een streektaalproject contra-productief ewoarket, umdat de leu vaste stealdden dat dialectsprekkers extra lessen mossen hebben. Ergo: ze waren dommer. D'r wör wál bekeand dat de middelbare scholieren een leeg ciefer vuur Nederlands hadden, mear d'r wör néét bekeand dat ze het heugste ciefer hadden vuur Duuts. Nederlands is doar ten nöasten bie de tweede taal. Dumoulin is d'r van oawertuugd dat tweetalige opvoeding ne meerwaarde hef. De leerling wordt d'r flexibel van. Wal mu-j de leerlingen de 'ismen' oflearen, ze mut het Hollaands good learen beheersen.

Wat Dumoulin schrif, dat kö-j zo oawerzetten noar de Twentse situatie, dat kö-j.

Heel vake doot oonderwieskrachten een beroop op het oawervolle lesprogramma. Heel völle oolders zeent bange dat dialect noadelig is en neet vuurdelig. En zo he-w pakweg 30 joar hoaste allenig mear Hollands ehad in thoes en op de skole. Iej zollen deanken dat het Hollaands doarduur dan fleenk vuuroet is egoan en het plat zo dood is as nen pier. Het tegendeel is het geval: het dialect is springleavend, het Hollaands wordt alverdan slechter beheerst, a-j de deskundigen heurt (leest mear ees sollicitatie-breeve, en lustert noar het Poldernederlands, met twee knotsen van 'ismen' as fundering....

Gerrit Kraa

BENJAMIN WILLEM BLIJDENSTEIN JR. (1811-1866)
DE TOEGANG TOT DE FIRMA
BLIJDENSTEIN & CO. GEWEIGERD

R. Jansen

Benjamin Willem Blijdenstein Jr. wordt in de literatuur gepresenteerd als een pionier en zwaargewicht in de Nederlandse bankierswereld. Uit contemporaine bronnen komt echter naar voren dat zijn hart bij de textielfirma van de familie Blijdenstein lag¹.

Benjamin Willem Blijdenstein Jr. werd op 18 februari 1811 in Enschede geboren uit het huwelijk van Benjamin Willem Blijdenstein (1780-1857) en Catharina ten Cate (1786-1845). In 1836 huwde hij met Henriëtta Everharda Roelvink (1817-1888). Het echtpaar kreeg twee dochters, en een zoon, naar zijn grootvader Benjamin Willem geheten (1839-1914). Hij overleed in zijn geboorteplaats op 21 mei 1866.

Benjamin stamde uit een oud doopsgezind geslacht uit Westfalen waarvan een tak zich eind 17de eeuw als textielondernemer in Enschede had gevestigd. De familie Blijdenstein werkte zich in de 18de en 19de eeuw op tot een der vooraanstaande textielfamilies in Twente. Het aanzien dat zij daarbij genoten, hadden de Blijdensteins te danken aan hun vele activiteiten op industrieel, politiek en bosbouwkundig gebied. Benjamin volgde een opleiding aan het Athenaeum Illustre te Deventer en studeerde rechten in Leiden. Hij promoveerde in 1833 tot doctor in de rechtswetenschappen. In 1835 vestigde hij zich op 24-jarige leeftijd als notaris te Enschede. In 1841 breidde hij zijn werkzaamheden uit met een kassierskantoor. Vanaf die datum kregen de bancaire activiteiten prioriteit want in 1843 meldde hij het bankierskantoor B.W. Blijdenstein Jr. aan bij de Nederlandsche Bank. In 1858 werd in London 'The Exchange and Investmentbank B.W. Blijdenstein & Co.' gevestigd. Drie jaar later stichtten hij, zijn zoon en een achttal Twentse fabrikanten de 'Twentsche Bankvereniging B.W. Blijdenstein & Co'.

Reeds in zijn jeugd deed Benjamin verwoede pogingen om in het familiebedrijf te worden opgenomen. Zijn vader benoemde echter zijn zonen Jan Bernard Jr. (1805-1852) en Herman Gijsbert (1808-1840) tot vennoten. Als derde zoon werd Benjamin waarschijnlijk geadviseerd een beroep buiten het textielvak te kiezen.

Hiermee nam hij echter geen genoegen. Uit correspondentie blijkt dat hij met een ongekende vasthoudendheid elke gelegenheid aangreep om zich een positie binnen het bedrijf te verwerven². Zijn laatste pogingen dateren van 1851-1852, toen de in 1801 opgerichte firma met onderbezetting te kampen had. Zijn broer Herman Gijsbert was in 1840 overleden en zijn vader en oudste broer Jan Bernard waren beiden ziek. Er moest dus naar opvolging worden omgezien. Jan Bernard droeg de zorg voor de katoenondernemingen in 1849 over aan zijn jongste, toen twintigjarige broer Albert Jan (1829-1896). Als veertiende en laatste kind kreeg Albert Jan alsnog gelegenheid een carrière in de textiel te maken.



Mr. B.W. Blijdenstein Jr. (1811-1866)

Benjamin voelde aan dat Albert Jan en de zonen van zijn oudste broer Jan Bernard zijn opname en die van zijn eigen zoon Benjamin Willem in de firma in de weg stonden. Benjamin smeekte vooral zijn vader - die nog het formele en morele gezag binnen de firma bezat om een aandeel in de textielfirma voor hem en zijn zoon. Met ditzelfde verzoek bestookte hij zijn jongere broer Albert die hem als notaris op zijn kantoor assisteerde. Benjamin stelde dat *"er een argument bestaat voor Albert om (...) mijn verzoek te ondersteunen omdat ik zijnen eenigen en wel hulp en behoevenden broeder ben. Er is eens een tijd geweest, dat Vader en Moeder in groote zorg waren. Het was even voor het overlijden van*

broeder Herman. Er bestond een contract over de fabriek waardoor Albert en Willem van het deelgenootschap waren uitgesloten. Broeder Jan vorderde de strenge uitvoering van dat contract. Ik heb het toen van mijnen plicht geacht om krachtig mede te werken, dat Albert en Willem niet bleven uitgesloten. Zoude dit geene aanleiding voor Albert kunnen zijn om de uitsluiting van mij te doen ophouden (...)".

De bezwaren van Benjamin aan het adres van zijn vader en broer zijn begrijpelijk. Ondanks de familietraditie was er voor hem geen plek in de firma. *"Het is mij altijd hinderlijk geweest, wanneer ik vader met mijne broeders in conferentie zag over de belangen van de fabriek en daaraan geen deel te kunnen nemen, dat ik altijd*

geïsoleerd stond (...). Onze familie moet (...) eendragtig samenwerken, wil zij blijven wedijveren tegen die huizen, waarop Enschede roem mag dragen. Het moet ons pogen zijn (...) de naam Blijdenstein hoog te houden wanneer er sprake is van het Enschedesche fabriekswezen. Doch dit gebeurt niet tenzij wij een zijn. Vader stelle zich voor den geest, dat hij in zijne laatste levensjaren zijne beide eenige overgeblevene zonen Albert en Benjamin die fabriek ziet behartigen, waaraan hij al de kracht van zijn leven heeft gewijd. Hij ziet die zoons door broederliefde, door eenheid van belangen aaneengesnoerd, die moet zijn, ik voel het, voor u een hemel op aarde in uwe laatste levensdagen".



Kantoor notaris en bankier dr. B.W. Blijdenstein Jr. te Enschede

Daarnaast voelde Benjamin zich financieel benadeeld door zijn familie. Zijn inkomen lag immers lager dan dat van zijn broers. *"Mijn geldelijke toestand is ongunstig zoodanig, dat die hulp behoeft, mijne inkomsten zijn niet toereikende om mijne uitgaven goed te maken (...). Welk advocaat verdient zoo veel dat hij eeniger mate kan leven op den voet als mijne positie hier medebrengt".* Benjamin's vermogen - grotendeels belegd in onroerend goed - bedroeg in 1844 ca. f 26.000,-, terwijl zijn vader en broer Jan respectievelijk konden beschikken over f 132.000,- en f 52.000,-. Zijn zus Hermina Cornelia adviseerde hem het *"idee fixe dat U ongelukkig maakt uit het hoofd te zetten (...). Zij (echtgenote van Benjamin) leeft geheel voor U en de kinderen. Maak haar toch gelukkig door tevredenheid en door zelve opofferingen te*

doen waar zulks nodig is en haar daar door zelve in bezuinigingen voor te gaan". Naast zijn wens om in het familiebedrijf te worden opgenomen, wilde Benjamin ook leiding blijven geven aan zijn bankierskantoor. "Mijnen handel blijf ik als vroeger administreren geheel op mij zelf zoo als tot heden. Omdat eendragt magt maakt en om de samenwerking te bevorderen (...). Men zal mij tegenwerpen uit compagnieschappen kunnen familietwisten ontstaan. Bij het geen hier door mij wordt voorgesteld vraag of verkrijg ik geen regt. Ik wensch mijne kracht daarin te zoeken om mij verdienstelijk voor de fabriek te maken in de hoop, dat men later mijne uitsluiting niet zal wenschen". Later zwakte hij uit tactisch oogpunt zijn eisen wat af. "Ik wensch slechts eene raadplegende stem, de teekening blijft aan Albert. Na overlijden van Vader is het aan hem om te zeggen, dat hij niet langer mijne hulp of medewerking verlangt en zal ik mij dan moeten van de fabriek scheiden zonder eenig recht daarop te hebben".

De sollicitaties van Benjamin naar de positie van mede-firmant bleven echter vruchteloos. In een brief aan zijn vader heette het: *"Ik had gewenscht, dat ik in uwe laatste levensjaren met u en Albert vereenigd had kunnen werkzaam zijn. Er schijnt tot mijn leedwezen daartegen onoverkomelijke bezwaren te bestaan. Ik geloof (het is mogelijk dat ik mij bedrieg) dat dit voor ons geluk bevorderlijk zoude zijn geweest. Mijn verlangen om den band van liefde tusschen uwe beide eenig overgeblevene zoonen, tusschen hen en U naauwer toe te halen, gij zult mij dit niet kwalijk nemen. (...)"*.

Ondanks veelvuldige afwijzingen bleef Benjamin volharden in pogingen. Contractueel werd bepaald dat zijn zoon Benjamin Willem in de nabije toekomst wel een aandeel zou verwerven in de firma (later werd deze toezegging overigens weer ingetrokken). De benoeming van zijn zoon was voor Benjamin een excuus om zijn uitsluiting in de firma nog eens extra te benadrukken. *"Het was mij een aangenaam gevoel om te zien, dat Vader zich de belangen van mijnen zoon heeft aangetrokken, doch gevoel ik daarbij heel diep, hoe zeer ik uitgesloten word (...). Door de aanneming van uwen voorslag wordt de lotsbestemming van Willem (...) beter, dan dat van zijn Vader. Ik blijf in de moeilijke positie, waarin ik tot heden ben geweest. Om in mijnen stand, om enigszins op gelijken voet met mijne broeders en zusters te kunnen blijven leven".*

Zijn halsstarrig volhouden veroorzaakte de nodige irritaties binnen de familie. Zijn zuster Hermina Cornelia adviseerde hem: *"Wanneer gij verstandig wilt handelen zoo zoud ik u als eene zuster die u lief heeft het aanbod u gedaan [opnemen zoon in bedrijf] met groote dankbaarheid aannemen (...). Doe het op eene gracieuze manier en wees heel vriendelijk tegen Vader. Zo gij dit niet doet zal het u, naar mijne gedachten, eens bitter berouwen".*

De belangrijkste reden om Benjamin niet in de firma op te nemen, vormde in de ogen van zijn vader zijn gebrek aan ondernemerskwaliteiten. De frustaties die het gedrag

van Benjamin opriepen, bespoedigden de uitvoer van dit besluit. Bovendien kampte Benjamin met een slechte gezondheid. De dagelijkse leiding van het notariskantoor liet hij in toenemende mate over aan een kandidaat-notaris en om veel buiten te kunnen zijn had de landbouw zijn belangstelling. Hij moest al zijn krachten aanwenden om aan zijn bankierskantoor leiding te geven en zijn zoon - die ongeschikt bleek voor textielzaken - als zijn opvolger in te werken. Opnieuw was het zijn zuster Hermina Cornelia die hem een hart onder de riem stak: *"Nu zoude ik in Uwe plaats er mijne ambitie in stellen mijne eigen zaken door eigen knapheid en activiteit op die hoogte te brengen dat ik van niemand hulp nodig had (...). Gij moet nu uwe zaken zoo behartigen, zonder daarom evenwel uwe gezondheid te benadelen, dat zij uwe knapheid en activiteit moeten respecteren en het naderhand zelve betreuren moeten U niet tot compagnon gehad te hebben, daartoe houd ik U best in staat"*. De verhouding met zijn vader werd er niet beter op. Wanneer zijn zoon de voorkeur zou geven aan samenwerking met zijn vader in het bankierskantoor boven deelname in het familiebedrijf, begreep hij dat volkomen, want: *"ik zoude zeggen, gij hebt wel gedaan, wat gij in geld verliest, wordt u door de liefde van uwen Vader vergoed"*. Na zoveel teleurstellingen gooide Benjamin het over een andere boeg. Terwijl de firma Blijdenstein gestaag groeide, ontwikkelden Benjamin en zijn zoon zich tot succesvolle bankiers in Nederland en Engeland. De door hen opgerichte 'Twentsche Bankvereniging B.W. Blijdenstein & Co.' fuseerde in 1964 met de Nederlandse Handelmaatschappij tot de Algemene Bank Nederland.

NOTEN

1. Gebruikte literatuur o.a.:

- W.L.M.E. van Leeuwen, 'Honderd jaar Twentsche Bank' in: Bankspiegel 1861-1961 (Amsterdam, 1961)
 - C.A.M. Wijnvliet, 'De overgang van commanditaire naar naamloze vennootschap bij de Twentsche Bankvereniging. In de ban van B.W. Blijdenstein 1861-1971', (Amsterdam, 1988)
 - A.L.A. Wevers, 'Benjamin Blijdenstein (1811-1866), notaris en oprichter van de Twentsche Bankvereniging' in: Overijsselse Biografieën 3 (Amsterdam/Meppel, 1993), p. 9-12
2. De correspondentie over de pogingen van Benjamin Willem Blijdenstein Jr. om opgenomen te worden in de firma, is ontleend aan twee archieven, beide bewaard in het Rijksarchief Overijssel te Zwolle.
- A. 'Archief van de familie Blijdenstein 1407-1970'. inv. nr. 58 en 324
 - B. 'Archieven van de Twentsche Bankvereniging' B.W. Blijdenstein & Co., sedert 1917 Twentsche Bank N.V.'. inv.nr. 3068 en 3076

1999 - JAAR VAN DE VOLKSCULTUUR**WONEN EN WERKEN IN DE SPIEGEL VAN OUDE
BOEDELINVENTARISSEN UIT TWENTE**

Everhard Jans

Van boer tot bürger
 dat geet as n örgel
 van bürger tot boer:
 dat geet zoer!

Inleiding

Reeds de germanist en volkskundige uit Bonn, Hans Naumann (1886-1951) heeft in zijn baanbrekende boek 'Grundzüge der deutschen Volkskunde' (1922) een brug willen slaan tussen de volkskunde en de cultuurgeschiedenis. Daarbij speelde de these van het 'gezonken cultuurbezit' een grote rol. Hogere sociale lagen hadden vroeger en nu invloed op de wooncultuur van daaronder gelegen sociale groepen, dus ook op de volkscultuur. Natuurlijk werd in deze zienswijze wel het eigen creatieve vermogen van boeren, burgers en buitenlui sterk onderschat. Toch kwam er nu een einde aan de starre visie, waarin de boerencultuur bijvoorbeeld als onveranderlijk en behoudend, terugwijzend naar een gefantaseerd Germaans verleden werd afgeschilderd.

In 1991 wijdde Gerard Rooyackers als gepromoveerd historicus en gespecialiseerd medewerker van het Meertens Instituut volkskundige beschouwingen aan het object in de volkskunde. Volkskundigen zijn steeds sterker geïnteresseerd in de mensen achter de voorwerpen, en functie van het geheel in de toenmalige samenleving. Of het nu gaat om een hooivork of een knopstoel: de functie dient bekend te zijn in het leven van alle dag.

Zo heeft de archeoloog voor Overijssel, dr. A.D. Verlinde, in het 'Jaarboek Twente 1997' de spreekwoorden en gezegden over de korenwan via een enquête onder vijftientig bejaarde landbouwers en materiaal van het Meertens Instituut te Amsterdam (vragenlijsten over wannen) uitgebouwd tot een sterk volkskundig gericht opstel.

Rooyackers zegt: 'Mensen laten sporen na in voorwerpen' (...) 'de slijtage van het oppervlak door het veelvuldige wetten met messen en andere scherpe voorwerpen'.¹ Volkskunde werd tot 1960 als een soort 'boerenskunde' gezien. Ook het leven van de sociale klassen in de steden dient tot de volkscultuur te worden gerekend.

Ook in Twente verstaan we onder materiële cultuur alle tastbare voorwerpen waarmee handelingen uitgevoerd kunnen worden.

Interactie is eveneens een sociologisch begrip dat hiermee kan worden verbonden (contact tussen mensen en groepen). Kaartregisters of computergegevens die over voorwerpen gaan bevatten helaas niet al te veel informatie over de herkomst en

functie van deze zaken, ook niet over de maker. Het is inderdaad zo dat voorwerpen een integrerende rol kunnen spelen in feesten en rituelen. 'Volk' dient dus in de moderne volkskunde niet meer gelijkgesteld te worden met 'boeren'.

Analyse van boedelinventarissen

In het Huisarchief Twickel te Delden bevinden zich vier boedelbeschrijvingen, die een beeld geven van de boerenvoortvaring in de omgeving van Delden in de 18de eeuw. Het is de verdienste van Cato Elderink geweest, dat zij in haar standaardwerk over land en volk van Twente de aandacht heeft gevestigd op de cultuurhistorische waarde van boedelinventarissen (Stad Enschede, 17de eeuw)². Archivaris Aafke Brunt wijst er op, dat het niet om doorsnee boedels gaat, maar om die van de weinige personen die door de bezitters van Twickel uiteindelijk tot betaling van hun schulden gedwongen werden. Het ging wellicht ook om anderszins behoeftige lieden. In ieder geval geeft het een documentair betrouwbaar beeld van wat men 'in huis had'.

Als we eens letten op het aantal paarden, dan zien we dat de boedel van de weduwe Gerrit ter Wengsel uit 1795 geen paard omvat, maar wel '1 koebeest plus 1 os kalf' (H.A.T. inv. nr. 5360). We krijgen dan toch geen welgestelde indruk, hoewel het land 'met Rogge gesaaid' opgevoerd wordt voor 160 gulden en anderhalf viem Rogge voor 6 gulden te boek staat.

De boedelinventaris van Herman Argelo in de buurschap Zeldam (H.A.T. inv.nr. 4472) vermeldt in 1736 'Een peerd met een veulen' voor f 8,-. Daarnaast ook een oud peerd voor de waarde van f 2,-.

Uit 1747 dateert een boedelinventaris betreffende de desolate boedel van het erve Boender in Beckum (H.A.T. inv.nr. 3849), waaruit blijkt dat deze boerderij door een 1-peerds boer bewoond werd ('Een Paard f 26-10').

Als we nu eens kijken naar Noordoost Twente (in dit geval Brecklenkamp)³ en wel naar het erve Lutke Veltman, wat de boedelinventaris betreft, dan worden in 1802 twee paarden als eigen bezit opgevoerd, en zelfs de bijbehorende paardenkrubben (voerbakken vervaardigd van Bentheimer zandsteen).

Taalkundig gezien is het belangrijk, precies te weten wat er in oude boedelinventarissen met een bepaald woord wordt bedoeld.

Woorden en zaken

Gerard Rooyackers merkt terecht op, dat het onderzoek naar materiële cultuur aan de hand van geschreven bronnen, en dat zijn vooral boedelinventarissen, een analyse van woorden meebrengt: wat is bijvoorbeeld een panijzer, en wat is een zomp? Bij het woord 'zomp' vermeldt een etymologisch woordenboek uit 1990: lange bak. De eerste betekenis is: 'bak waaruit het vee slobbert'. Een simpel woord zegt nog niets over materiaal, grootte, ouderdom en verdere eigenschappen van een inventarisvoorwerp.

Het boerenerf van Gerrit ter Wengsel bezat in de 18de eeuw bijvoorbeeld 10 schotels en 2 borden. Verdere bijzonderheden moeten we maar raden (herkomst, siermotieven). Details kennen we ook niet van een daar aanwezige 'Koffiemoole', een 'Teeketel', een tafel, een koekenpan en een 'paniser'. Voor de interpretatie is dan ook een grondige kennis van historische interieurs in Twente, zoals die in musea en 'in situ' nog bestudeerd kunnen worden, noodzakelijk.

Vakliteratuur, met name de dissertatie van Schuurmans van de vakgroep agrarische geschiedenis te Wageningen (LU, 1989)⁴, brengt ons door vergelijkingen en heldere visies duidelijk verder. Zo lukt het ons beter bij het vermelde 'haal' en een 'vuurtange' een duidelijk beeld te hebben van het object zelf. De juiste voorstelling dient aan een woord gekoppeld te kunnen worden. Bij vormen van het 'haal' onderscheiden we bijvoorbeeld een kettinghaal (ijzeren haal met ketting, waaraan de ketel boven het vuur hangt) en het zaaghaal (platte ijzeren greep met verschuifbaar zaagblad) waaraan de ketel of koekenpan boven het open vuur van de boerderij gehangen wordt⁵.

In de inventaris van Herman Argelo vinden we ook 'Een Hael' en 'eene Tange' voor het haardvuur in de woonzône. Verder: drie stoelen (waarschijnlijk knopstoelen met biezen zitting (dit type vinden we al op schilderijen en tekeningen uit de 17de eeuw). Verder 'Eene Eiken Kiste' (= een eikenhouten tuugkist, grootte en type blijven onzeker)⁶.



Erve Harink te Dulder (gem. Weerselo). Coll. VDI



*Los hoes (Bielenbelt?), situatie in 1935
(Collectie auteur)*

'Eene Spinde' is een - soms mobiele - wandkast met twee scharnierende deurtjes boven elkaar, om levensmiddelen of andere producten te bewaren (vgl. een exemplaar van het erve Olde Geerts in Brecklenkamp in de 18de eeuw - in bezit antiekzaak Ootmarsum). Dan: 'twee bedden' (beddegoed), 'Eene Taeffel' (bedoeld zal zijn de traditionele klaptafel met drie poten van planken en een rond tafelblad (ruimtebesparing door het inklappen).

'Eene Hakselkiste' is uiteraard een hakselkist (type tuugkist) die altijd op de deel stond, typisch een bedrijfsmeubel voor de boerenvoortvaring. Hoe we ons het 'aerdekwerk in den Wasshoek' dienen voor te stellen, wordt duidelijk in het museale 'los hoes Groot Bavel' (De Lutte), sinds 1937 opgesteld in de tuin van het Rijksmuseum Twenthe. Ook bestaat er een

oude prentbriefkaart van het voormalige los hoes op de Bielenbelt bij Ootmarsum van rond 1935, waarop aardewerk (schotels en potten) achter rekken van latten te zien zijn. Veel exemplaren zullen import uit Vreden of Stadthohn zijn.

Duidelijker is de omschrijving 'twee ijsern potten', waarbij het meestal gaat om potten die voor de voer- en voedselbereiding boven het vuur gehangen werden aan de haalketting of het zaaghaal.

Vervolgens stellen we de inventaris van het erve Boender in Beckum (nu gem. Hengelo) aan de orde. Hierin wordt vermeld 'Een Kopren Ketel' als voederketel aan het haalijzer. In museumboerderijen zien we dit vaak genoeg. Verder 'Een Tafel' (waarschijnlijk weer een ronde klaptafel). Een 'Haal' en 'Langhaal' staan achtereenvolgens voor een haal met kettingophanging en een gesmede platte haal met zaagtand,

via een haak verstelbaar. 'Zes stoelen' geven hoogstwaarschijnlijk de bekende knopstoelen weer.

Als vierde boedelinventaris volgt die van Jan Gelen (onder Delden) met als eerste post: 'Seven Aerde Schotels', kennelijk weer import uit Vreden of Stadtlohn, eventueel Ochtrup. Dan: 7 tinnen lepels. Niet vermeld wordt het eigenlijk onmisbare houten lepelrek, dat aan de wand hing (vgl. museale exemplaren). Vervolgens: 'Een Tafel' (ronde klaptafel), 'Een Haal' (ketting- of zaaghaal). 'Een Lampe' zou kunnen slaan op olieverlichting, terwijl 'Een Soutvat' een houten mini-kastje is waarin het zout te vinden is. In Noord-Duitsland zijn in de musea exemplaren bewaard gebleven, voorzien van een ronde opening aan de voorzijde, afgesloten door een erboven scharnierend rond plankje. Met 'I Vuurschop' zal bedoeld zijn een asschep voor bij het open vuur (haardgerei), en 'Een Koekenpan' spreekt voor zichzelf (qua vorm de laatste eeuwen gelijk gebleven). 'I Panijzer' is het verticale ijzer met open cirkel beneden, waarop de koekenpan boven het knappend vuur gezet kan worden. 'Bedden en Beddegoed', evenals 'Ander Aerdewerk in de Waschhoek' lijkt op gelijklopende vermeldingen in de inventaris van Herman Argelo. Met bedden zullen dekbedden bedoeld zijn en geen ledikanten. Men sliep in bedsteden. Tenslotte: 'Een Strijkijzer' slaat op de ijzeren strijkbout die de boerin voor het strijken van de was gebruikte.

Als laatste inventaris een exemplaar uit de omgeving van Denekamp (ter vergelijking met het Deldense platteland) en wel die van het erve Lukte Veldman in Brecklenkamp (nu gem. Denekamp) uit de Franse tijd, 1802. In de boedel staat vermeld: 'De Klokke'. Om welk type het hier gaat, zoals een Goorse klok, Friese stoeltjesklok, etc. weten we niet. Een 'staand horloge' was sociologisch gezien voor de boerenelite bestemd, waarbij ik denk aan het erve Abrahamink in Groot Agelo aan de glooiende Ageler es, met een kanjer van een hallehuis, met fraaie klok. Dr. Schuurman stelt vast dat ten plattelande de klok als meubelstuk populair is. Men leefde natuurlijk met de seizoenen en moest weten wanneer bepaalde werkzaamheden verricht dienden te worden, inclusief de eetpauzes ('het Angelus klept in de verte'). '10 Schotelen' doet denken aan de eetcultuur en aan de stoffering van de washoek en de 'boozem', terwijl '3 spinnewielen' staan voor de druk beoefende huishouderij op het Twentse platteland. Dat thee ook al in 1802 een normale volksdrank was, vermeldt de notitie: 'den Teeketel' (met schenkruit en hengel). '2 Keetels' zal slaan op grote ronde voederketels van messing of ijzer, die men bevestigde aan de haalketting van de 'Wendezoete'. '1 Kaste' zal gebruikt zijn als berging voor kledingtextiel en huishoudelijke goederen en/of serviesgoed. Het laatste werd ook opgesteld in in de wand ingebouwde servieskastjes. '5 Stoelen' zijn weer knopstoelen en '4 Kisten' slaat op eikenhouten tuugkisten voor het bewaren van kleding (er kan ook een hakselkist bij zijn). '3 Bedden' is duidelijk genoeg, evenals '1 Kaste' en '3 Spinnewielen'. Samenvattend rijst een omvattend beeld van de wooncultuur op, vergelijkbaar met foto's en andere afbeeldingen van oude Twentse interieurs.

Landbouwwerktuigen

De inventaris van Gerrit ter Wengsel vermeldt al meteen '2 spanen om te spitten, 1 Kruywagen, 1 Graseysen en 1 Wagen'. Welk type wagen dit is, wordt niet duidelijk: het kan een 'kleedwagen' op vier wielen zijn, maar we kennen ook de 'stortkoare' voor mest en plaggen. Bij '1 Ploeg' gaat het om een houten ploeg, wellicht een 'umsmieter'. De vermelding '2 Egeden' slaat op een houten eg met scherpe pinnen als tanden (2 exemplaren).

De boedel van Herman Argelo start met 'De Ploeg' en verder 'Twee Egden', 'Twee Bouwsigten' (2 zichten om rogge etc. te maaien), 'Twee plaggensigten' (2 zeisen om plaggen te maaien van de heidegrond).

Het erve Boender in Beckum vermeldt: 'Een Kruywaagen, Een Waegen' (type is onduidelijk, waarschijnlijk kleedwagen), Een Ploeg (vgl. inventaris van Ter Wengsel) = een houten ploeg met ploegijzer. Duidelijk is ook 'een Stortekarre' = stortkoare = kiepkar op twee of drie wielen voor plaggen en mest. 'Een Eggede' is wederom een houten eg. Met het bewerken van bouwland heeft natuurlijk ook de 'Bouwrister' te maken, evenals een 'Vork' (= mestvork) en een 'Plaggerister', voor het losmaken van plaggen van de woeste gronden (heide). Als finale 'Twee spaenen' (schoppen om te spitten) en 'Twee greepen' (mestvorken) voor het boerenwerk, onder meer in de potstal.

Dan komt het boerengereedschap van Jan Gelen, te beginnen met 'Een Bijle' en 'Drie mestgrepen'. Duidelijk wat 'Een Spaengreep' (soort mestgreep) is? Dan: 'Een Spaen' (spade of schop). Gelen bezit twee typen kar: 'Een karre' en een 'Stottekarre' (mestkar waarschijnlijk op drie wielen). Vervolgens 'Een ploeg', uiteraard van hout. Lutke Veldman in Brecklenkamp bezit in 1802 een 'Swinkmölle' (wellicht een wanmolen voor de oogstverwerking), dan nog 'een Wann' (boven is al geweest op het artikel over de wan in Twente door dr. A.D. Verlinde) en tenslotte '2 hekkelen', twee houten hekkels, dicht bepend om vlas uit te kammen. Voor een goed beeld van de oude gereedschappen heeft het zeker zin het waardevolle naslagwerk van Johan Gigengack, 'Twentse woorden en gezegden' (Enschede, 1979) met nuttige verklaringen en duidelijke tekeningen van A. Verberne, te consulteren. Voor de ploegtypen raadplege men o.m. het proefschrift van Dr. C.C.W.J. Hijzeler, 'Boerenvoortvaring in de Oude landschap' (Assen, 1940) (met afbeeldingen), dat specifiek het oude Drenthe behandelt.

De analyse van de landbouwwerktuigen in de Twentse boedels roept toch ook het totaalbeeld van werken in huis, stallen en op de es voor de geest, tegen de achtergrond van aanvullende kennis over dit ecosysteem. Bijvoorbeeld het uit 1820 daterende geschrift: de 'Twentische Roggenwirtschaft' door Jhr. von Bönninghausen uit 1820, dat enkele jaren geleden door de Stichting Heemkunde Albergen in een Nederlandse vertaling is uitgegeven.



Interieur voormalig los hoes op de Bielenbelt bij Ootmarsum, situatie in 1935.

Tekening: Gerard van Haefen

Voortgezette studie

Vergelijking met andere regio's zijn natuurlijk zinvol. Dr. A.J. Schuurman demonstreerde dit al in zijn proefschrift over de 'taal der dingen' in de 19de eeuw, waarbij de Zaanstreek, Oost-Groningen en Brabant met elkaar vergeleken werden. Bij talrijk materiaal heeft het zin van een aangepast computerprogramma gebruik te maken⁸.

Toch heeft het ook nog altijd zin, beeldmateriaal te zoeken bij soms summiere aanduidingen in boedellijsten.

Al in 1912 publiceerde dr.ing. Werner Lindner een boedelinventaris van een Nedersaksisch hallehuis, neergelegd in het 'Corpus Constitutionem Oldenburgicarum' uit 1722, die veel bouwkundige details bevat⁹. De afdeling documentatie van het Nederlands Openluchtmuseum heeft microfiches van oude inventarissen en testamenten die onderzoekers kunnen raadplegen. Daar zijn ook Twentse boedels bij, met name uit de 19de eeuw. Pas na 1700 worden de boedelinventarissen in Twente talrijker, dat leerde mij ook het onderzoek naar tuugkisten, hun frequentie en gebruik in Twente tussen 1700 en 1850¹⁰. Wel bleek mij dat in het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle nog talrijke bronnen sluimeren die nog niet eerder voor volkskundig en kunsthistorisch gebruik geraadpleegd werden, zoals de gerechtelijke akten van boedelscheiding (Rechterlijk Archief) uit de 18de eeuw. Zo is ook te registreren dat

het kabinet in de periode 1780-1815 al bekend was op het Twentse platteland (Goor en Oldenzaal)¹¹.

Dr. Cor Trompetter, die onlangs aandrong op de nadere studie van het huisraad in Twente was hier blijkbaar niet van op de hoogte toen hij schreef: 'Over boedelinventarissen beschikken we nauwelijks'¹². Als hij de Gouden Eeuw bedoelt heeft hij gelijk, maar in de 18de eeuw zijn er met wat speurwerk inventarissen genoeg te vinden.

Dit artikel toont aan dat er toch al enig onderzoek is verricht, maar het is waar dat een inventarisatie 'in de breedte' nog wel eens tot verrassende vondsten kan leiden, ook wat het burgerlijke en adellijke interieur betreft. Een en ander vergt wel veel tijd. Trompetter schrijft verder: 'Waaruit het huisraad bestond in burgerhuizen en boerderijen, wat voor kleding ze droegen, wat ze aten, al deze zo belangrijke vragen voor de studie van het dagelijks leven in Oost-Nederland zijn, zeker voor de boeren en burgers, nog grotendeels onbeantwoord'¹³. Het is voor mij ook de vraag of Trompetter alle, soms verspreide bronnen en de vakliteratuur wel goed genoeg kent, hoofdzakelijk is natuurlijk dat het onderzoek wordt voortgezet.

Zelf vroeg ik al aandacht voor de ontwikkeling van het burgerlijk interieur tussen IJssel en Eems in de periode 1450-1850¹⁴. De wisselwerking tussen meubeltypen van stad en platteland dient voor Overijssel nog nader te worden bestudeerd. Wat de streekeigen tuugkist aangaat heeft ondergetekende uitgebreid onderzoek verricht, ook wat betreft de invloed van de godsdienst op de levensstijl, in casu de stijl en versiering van de tuugkist, die Schuurman zeer gewenst acht. Duidelijk rooms-katholiek zijn in Twente de tuugkisten met eucharistische symbolen in kerfsnede zoals de miskelk, ciborie en de drie kruisen van Golgotha (vergelijk ook de geveltekens). Hier is de religiekaart een onmisbare onderliggende factor.

Als de boeren vasthouden aan oude voorwerpen en meubilair, wordt gesproken van een 'traditionaliseringsproces'. Oude elementen worden binnen een verdere modernisering gehandhaafd. Men streeft naar een eigen identiteit. In het kielzog van wat de volkskundige dr. Ulrich Bauche onderzocht in het 'Alte Land' bij Hamburg¹⁵, houden Twentse boeren naast de invoering van bepaalde kasten uit de stad bewust vast aan de traditionele vorm en sier van tuugkisten en stoelen. Op basis van een betere economische positie is dit een reactie op het globale moderniseringsproces in kleinere regio's.

De tuugkist is onderdeel van de huwelijksuitzet, en werd ook in Twente van namen en huwelijksjaar van de echtelieden voorzien. De nabijheid van grotere steden en stadjes blijkt geen bezwaar voor de traditionalisering. Sinds de 19de eeuw vormen de textiel-fabrikanten een nieuwe rijke klasse, met voornamelijk burgerlijk meubilair, ook in hun buitenplaatsen op het Twentse platteland. Het Van Deinsche Instituut is in het bezit van fraaie zwart-wit foto's van dergelijke (vaak al verdwenen) interieurs. Binnen de textielgeschiedenis is dit aspect nog nauwelijks onder de loep genomen¹⁶.

Het Museum Jannink bestudeert het wonen van de Twentse textielarbeiders, maar ook

daar is verfijnd onderzoek zeker noodzakelijk voor de periode 1800-1960. De Nieuwstraat in Almelo zal door de auteur qua arbeiderswoningen en woning-inrichting nader bekeken worden. Boedelinventarissen uit de periode 1820-1900 kunnen voor het Twentse platteland aangeven, welke nieuwe meubeltypen ingang vonden: kabinetten, commodes, en hun aantallen (sociale gelaagdheid)¹⁷.

Er is nog veel studie nodig!

NOTEN

1. G. Rooyakkers, in: 'Rijke oogst op schrale grond', (Zwolle, 1991), p.8
2. In: 'Twènter Laand en Leu en Lèven', hoofdstuk over oud Enschede, (Enschede, 1937)
3. G.A.B. Nijhuis, 'Roerende goederen en schulden van bewoners van erf Lutke Veltman (Brecklènkamp, 1802), in: 't Onderschoer jrg. 1998 Heemkunde Denekamp
4. A.J. Schuurman, 'Materiële cultuur en levensstijl, Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19de eeuw': de Zaanstreek, Oost-Groningen, Oost-Brabant, (Utrecht, 1989)
5. Schuurman (1989), p. 71 en afb.1
6. Vgl. E. Jans, A. Eijnck en H. Piepenpott, 'Tuugkisten in Oost-Nederland', (Oldenzaal, 1994)
7. Vgl. J.J. Voskuil, 'Die Verbreitung von Kaffee und Thee in den Niederlanden', in: N.A. Bringus e.a., 'Wandel der Volkskultur in Europa, Münster, 1988) p. 407-428
8. Schuurman 1989, p. 203-413
9. W. Lindner, 'Das Niedersächsische Bauernhaus in Deutschland und Holland', (Hannover, 1912), p. 78-81
10. Vgl. noot 6
11. Vgl. noot 6, p. 87: de introductie van het 'cabinet'
12. Vgl. C. Trompetter, 'De linnennijverheid in zuid-oost Twente in 1674', in: Textielhistorische Bijdragen 1998 p. 38, 49 noot 7
13. vgl. noot 12
14. Vgl. E. Jans, 'Burgerhuizen tussen IJssel en Eems', (Zutphen, 1989), p. 16, 96-99
15. U. Bauche, 'Rezeption städtisch-bürgerlicher Formen und regionale Sonderung im bäuerlichen Wohninventar der Elbmarschen', in: G. Wiegelmann, Kultureller Wandel im 10. Jahrhundert, (Göttingen, 1973), p. 72-80
16. Schenking aan beeldarchief Van Deinse Instituut, 1998
17. Vgl. E. Jans: Sociale verschillen en vormgeving, (1989) p. 99-101

ARCHEOLOGISCH OVERZICHT VAN TWENTE OVER 1998

A.D. Verlinde

OPGRAVINGEN

Oldenzaal-Schipleidelaan: depositie Bronstijdbeker en 17de-eeuwse ontginningssporen

In samenwerking met de gemeente Oldenzaal en de provincie Overijssel zijn door de ROB (Groenewoudt, van Kregten en Verlinde) in januari en maart proefsleuven gegraven in een terrein, waar op korte termijn een begraafplaats aangelegd zal worden. Het terrein is gelegen in het uiterste westen van de gemeente en lag op de westelijke uitloper van een smalle, oost-west verlopende dekzandrug. Uit de omgeving zijn meerdere neolithische en Bronstijdbegravingen bekend.

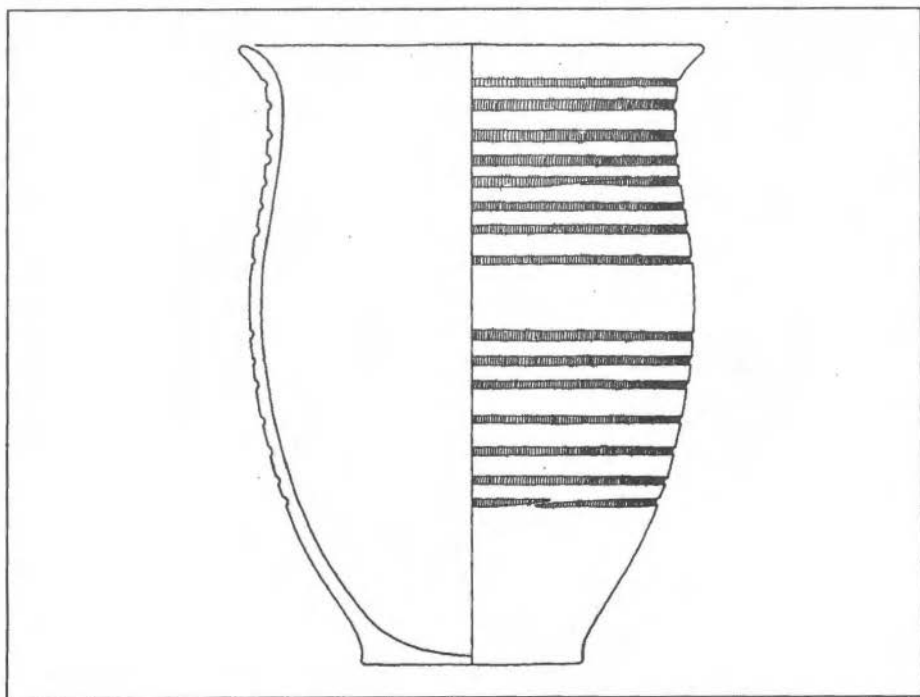
In het stelsel van proefsleuven werd een dunne vuursteenstrooiing vastgesteld. Daarom werd de betreffende sleuf uitgebreid tot een opgravingsput. De verspreiding van het waarschijnlijk in de Nieuwe Steentijd te dateren vuursteenafval bleek zich uit te strekken over een oppervlakte van ca. 5 bij 20 meter. Binnen deze oppervlakte kwam naast natuurlijke bodemverkleuringen een kultje tevoorschijn met een vuilgrijze vulling. Hierin bevonden zich scherven van een incomplete wikkeldraadbeker uit de Vroege Bronstijd, welk type een oostelijke herkomst suggereert. De bovenzijde van de beker is versierd met horizontale lijnen bestaande uit dichtgewonden wikkeldraadindrukken. Het is mogelijk dat de gevonden kuil de zichtbare rest van een grotere grafkuil voorstelt. Een andere mogelijkheid is, dat we te maken hebben met een soort depositiekuil (een offerkuil?) die niet groter was dan het zichtbare grondspoor. Het feit dat de gevonden scherven tot één beker behoren en de scherven zich merendeels vertikaal in de bodem bevonden, pleit tegen een verklaring als afvalkuil. De kuil lag aan de rand van de eerder genoemde vuursteenconcentratie. Of de beide verschijnselen met elkaar verband houden is vooralsnog onduidelijk. In elk geval is een prehistorische 'off-site' vastgesteld, die alleen bij toeval ontdekt kan worden.

Uit het stelsel van proefsleuven werd duidelijk, dat de smalle zandrug was afgedekt door een soort esdek met een dikte van 50 tot 80 cm. Onder deze laag bevond zich een afgetopte natuurlijke bodem: een goed ontwikkelde veldpodzol. Op grond van de datering van het jongste vondstmateriaal dat in de basis van het esdek is aangetroffen, kon worden vastgesteld dat de dekzandrug pas omstreeks het midden van de 17de eeuw in cultuur is gebracht. Het betreft dan ook een late kampongtinning.

In het westelijke deel van de dekzandrug zijn enkele systemen van ontginningsgreppels aangetroffen, die eveneens uit het midden van de 17de eeuw moeten dateren.

Dat houdt in, dat in deze periode de woeste (heide)grond is ontgonnen tot akkerland. De bedoeling van deze ontginningswijze is, dat in plaats van ploegen, de grond tot akkergebied werd omgezet door middel van het graven van lange, evenwijdig lopende greppeltjes. Het uitgeloopte arme loodzand, dat direct onder de heideplag was gelegen, werd in de greppels gedeponeerd, terwijl het minder arme zand uit de greppels naar boven werd gewerkt. Tegelijkertijd werd de harde oerlaag onder het loodzand gebroken, waar anders de wortels van het gewas veel hinder van zouden hebben. De ontginningsgreppels werden weer opgevuld met grond uit de naastliggende strook grond. Zij lagen dus slechts korte tijd open.

De greppels zijn, zoals elders vaker is vastgesteld, per gebruik perceel op verschillende wijzen gegraven. Zo zijn er drie percelen getraceerd, waarvan het meest westelijke 90 m lang was. In het tweede perceel is een opmerkelijk en niet eerder gedocumenteerd verschijnsel waargenomen, namelijk dat in een deel van de greppels van dit perceel (paal?)kuilen waren ingegraven. Deze kuilen bevonden zich midden in het greppelsysteem. De kuilen waren net als de greppels gevuld met loodzand.



Oldenzaal-Schleidelaan. Grote wikkeldraadbekker uit de Vroege Bronstijd (ca 2.000 v. Chr.), gereconstrueerd uit scherven. Schaal 1 : 3.

Ze waren tot een diepte van ca. 10-45 cm onder de greppelbodems ingegraven. Oorspronkelijk moeten de kuilen ca. 25 cm dieper zijn geweest, gerekend vanaf het 17de-eeuwse loopvlak. De kuilen bevonden zich, op enkele exemplaren na, alleen in 4-5 naast elkaar gelegen greppels over een lengte van ca. 15 m en op onderlinge afstanden van 1-2 m. In het opgravingsvlak gaven de kuilen dus een langgerekte configuratie te zien. De kuilen hadden de vorm van paalkuilen, maar paalgaten zijn niet waargenomen. Het is dus niet aangetoond dat in de kuilen ook daadwerkelijk houten palen hebben gestaan. Als de palen in de kuilen stonden, dan is de investering in deze 'structuur' uiteraard aanmerkelijk groter geweest dan wanneer dat niet het geval was. De bedoeling van de kuilen is hoe dan ook niet duidelijk geworden, maar een relatie met de 17de-eeuwse ontginningsactiviteiten is wel zeker.

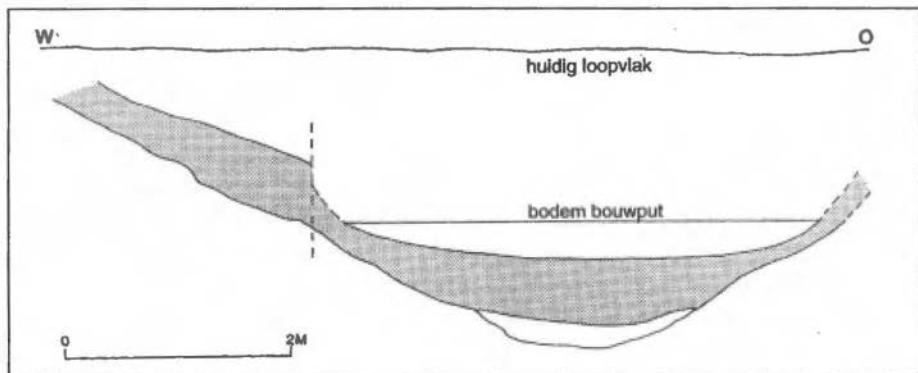
Oldenzaal-stadhuis: gracht voorburcht?

In 1964/65 werd bij de bouw van het stadhuis van Oldenzaal een deel van de ovaalvormige gracht rondom de Plechelmuskerk ontdekt. Deze gracht moet tussen ca. 750-1000 A.D. gegraven zijn en omstreeks 1300 zijn gedempt. De gracht lag onder de middensector van het stadhuis, bezat flauwe taluds en was blijkens een technische opmeting minimaal 15 m breed en minimaal 2,5 m diep. De ovaalvormige gracht wordt algemeen gezien als de omgrachting van een vroeg-middeleeuwse walburcht, waarbinnen een militair en/of religieus complex aanwezig was, dat omstreeks of na de Saksische oorlogen uit de late 8ste eeuw is gesticht.

In mei 1998 werd 40 m ten oosten van de ovale gracht een deel van een andere, onbekende gracht ontdekt in de ca. 2 m diepe bouwputten voor de oostelijke en noord-oostelijke nieuwbouwvleugels van het stadhuis. Het bijna 40 m lange grachtfragment liep ongeveer Z-N op een vrijwel horizontaal niveau en evenwijdig aan de hoogtelijnen. De gracht toonde een vrijwel rechte loop met één merkwaardige knik van 2 m in het westtalud. Vanaf het recente loopvlak (48 m +NAP) gerekend was de gracht 9 m breed en ca. 2,5 m diep. De gracht bezat flauwe taluds (25-35°), geen modderlaag op de bodem en de grachtvulling was grof gelaagd. Vooral in het onderste deel was de grachtvulling zavelig en gemengd, in het bovenste deel was hij kleiiger, minder gemengd en gebandeerd door enkele humeuze zones. Hoe kleiiger de vulling was, des te meer had de vulling een kluitige structuur. De grachtvulling sluit goed aan bij de gronden uit de naaste omgeving, die bestaan uit gestuwde, groene tertiaire klei/zavel. Uit het verloop van de vullagen was, althans bij de genoemde knik (waar het tweede dwarsprofiel was gelegen), goed af te lezen, dat het verkende grachtfragment vanuit het westen was dichtgegooid. Vermoedelijk hangt dit samen met een veronderstelde grondwal langs de westzijde (= binnenzijde) van de gracht, welke wal werd afgegraven voor de demping van de gracht.

De gracht bleek buitengewoon vondstarm te zijn. Zo ontbraken aardewerk, slakken, sinters, puin e.d. Wel zijn er in en nabij het eerste dwarsprofiel natuurlijke keien en

vele tientallen meest grote brokken Benteimer zandsteen (waarschijnlijk bouwpuin van de Plechelmuskerk) op de grachtbodem aangetroffen, alsmede een beperkte concentratie van oersteenbrokken (moerasijzererts). In het eerste dwarsprofiel werd eveneens een begrensd, dun laagje/matje van organisch materiaal (niet determineerbaar) aangetroffen. Aan metaal zijn enkele ondateerbare stukjes ijzer aangetroffen met de detector: spijkers, een tweetandig vorkfragment, alsmede een loden spinklos. Aan dierlijk materiaal werden slechts enkele runderbotten en een mosselklep verzameld (determinatie F. Laarman). In de gracht werd nogal veel vivianiet (blauw ijzerfosfaat) aangetroffen, onder andere op de vondsten en op natuurlijke houtresten. Het uitgraven van de gevonden gracht kon zoals zo vaak niet worden gedateerd. De demping kan slechts globaal worden bepaald op ca 1300. Hiertoe bieden de brokken Benteimer steen op de grachtbodem een aanknopingspunt. Dit materiaal is immers pas in de loop van de 12de eeuw als bouw materiaal in omloop gekomen, zodat gesteld kan worden, dat de gracht in elk geval na ca. 1150 (nog) open lag. Als het inderdaad bouwpuin van de Plechelmuskerk betreft, kan die datering worden gepreciseerd tot het eerste kwart van de 13de eeuw, omdat volgens de dissertatie van H.J. Lenferink (1997) de kerkbouw uit die periode moet stammen. Niet erg lang daarna moet de gracht zijn gedempt, waarvoor de opvallende vondstarmoede een aanwijzing geeft. Verder komt de nieuw ontdekte gracht of een indirecte aanwijzing over zijn loop niet voor op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560). Bovendien ligt het in de rede te veronderstellen, dat deze gracht ongeveer gelijktijdig met de ovaalvormige gracht rondom de Plechelmus is gedempt. Beide grachten kunnen in de 13de eeuw zijn opgevuld, toen hun functie door het graven van de stadsgrachten overbodig werd.



Oldenzaal-stadhuis oostzijde. Samengesteld, oostwestlopend dwarsprofiel over een omstreeks 1300 gedempte gracht (2,5 m diep) om de voorburcht? Gerasterde laag = gemengd zavelige grachttopvulling. Bij de verticale streepjeslijn sluiten de 2 profielen op elkaar aan. Schaal 1 : 80.

De interpretatie over de functie van de gevonden gracht kan bezwaarlijk worden toegeschreven aan een toevoergracht naar de ovale gracht of aan een tweede, buitenste ringvormige gracht van de veronderstelde walburcht. Het (rechte) verloop evenwijdig aan de hoogtelijnen en de ligging 40 m buiten de ovale gracht maken zo'n toeschrijving zeker onwaarschijnlijk. Het zou veeleer kunnen gaan om de gracht van een (overigens niet aangetoonde) voorburcht. Om strategische redenen zou de ligging van een voorburcht hier aan de hoge oostzijde meer op zijn plaats zijn dan aan de afhellende westzijde. Vanwege het bijna rechte verloop van de gevonden gracht, lijkt een aan de Huneborg bij Ootmarsum analoge situatie aanwezig te zijn. Die walburcht heeft namelijk een enigszins trapeziumvormige gracht om de voorburcht met lange, bijna rechte grachtlijnen. Van de onderhavige Huneborg en de Schulenborg te Almelo, de beide (andere) bekende Twentse walburchten, is bekend, dat zij omstreeks 1225 in onbruik geraakt en verlaten zijn.

Binnen de gevonden gracht, dat is westelijk ervan, moet volgens de huidige inzichten dus de voorburcht hebben gelegen. In dat areaal is helaas geen enkel grondspoor van voor ca. 1500 aangetroffen. In de oostelijke bouwput van het stadhuis is dat vanzelfsprekend, omdat daar eventuele ondiepe grondsporen reeds waren verdwenen door het uitgraven van de bouwput tot 2 m diepte. Maar in de noordoostelijke bouwput bleken de te diepe recente verstoringen de oorzaak voor het ontbreken van eventuele oude grondsporen. Ook een diep grondspoor zoals een middeleeuwse waterput is er niet aangetroffen.

Uit de periode na ca. 1500 zijn in de bouwputten wel een viertal houten water/beerputten gevonden, alsmede een vrij grote concentratie post-middeleeuwse scherven. De putten bestonden alle uit planken, die rustten tegen vier hoekpalen. Op één exemplaar na waren de putten arm aan vondsten. De rijkste put heeft een hele serie 16de-eeuwse vondsten opgeleverd, zoals bronzen boekbeslagen, een Schnelle (konische drinkbeker) met heraldische voorstellingen, een distelbeker, een hardgebakken grijsbakkende kamerpot (imitatie-Siegburg?), een ovale pijpenaarden plaquette van Maria en kind, alsmede pasglazen. Het is opvallend dat in Oldenzaal nog zo laat zoveel houten waterputten zijn gebruikt. Hierbij past nog de aantekening, dat een vierkante houten onderbouw waarschijnlijk geen stenen bovenbouw heeft gehad.

In 1997 heeft in de bouwput voor de westelijke stadhuisvleugel een ROB-onderzoek plaats gehad, waarbij eveneens een 16de eeuwse beerput is aangetroffen. De inhoud van deze beerput is dank zij een subsidie van de gemeente inmiddels door het bureau Biax onderzocht. Het uitgebrachte rapport draagt als titel: 'Een 16de eeuwse beerput uit Oldenzaal-Stadhuis/Ganzenmarkt met veel boekweit'. Het is vermeldenswaard dat dit beeronderzoek pas het eerste is uit Twente. In vergelijking met even oude beerputten uit West en Midden Nederland blijkt er een grote overeenkomst te zijn, maar in deze put te Oldenzaal ontbreken enkele vruchten, kruiden en sierplanten.

Darmparasieten waren overvloedig aanwezig.

Het kleine noodonderzoek in de bouwputten was mede mogelijk dank zij de interventie van de stadsarchivaris, de heer J. Oude Essink Nijhuis.

Oldenzaal-Agnesklooster

In dit verslagjaar zijn enkele gespecialiseerde rapporten over het Agnesklooster uitgekomen. Daar hoort ook bij een verslag over 15de-eeuwse beer uit de grote beerput van het verblijfsgebouw. Het onderzoek leverde onder meer als resultaat de aanwezigheid van veel boekweit, zemelen van wintergranen (rogge), een rijstkorrel, een zaadkorrel van hulst (uniek) en de aanwezigheid van absint-alsem en ijzerhard. Kruidnagel ontbrak er, in tegenstelling tot een site in Kampen.

Tijdens de afbraak- en afgravingswerkzaamheden voor het winkelcentrum 'de Driehoek', waarin het inmiddels opgegraven kloostercomplex is gelegen, zijn mede dank zij een gecoördineerde inbreng van archeologische verkenningen, diverse nieuwe vondsten door de AWN gedaan. Allereerst de bakstenen resten van een broodoven (ca. 5 x 3 m), pal ten westen van het verblijfsgebouw gelegen. Eveneens ten westen van het verblijfsgebouw, pal naast de huidige Nagelstraat, lagen de zware houten funderingen (balken en 8 diepe posten) van waarschijnlijk een spieker of sanitair gebouw van ca. 7 x 4 m. Binnen dit gebouw lag op 3-4 m diepte tussen wandplanken een grote hoeveelheid beer. Het is momenteel niet duidelijk of deze beer uit de kloosterperiode stamt of van latere datum is. De datering van de forse constructie is inmiddels wel bekend dank zij een dendro-datering (door het bureau Ring) van een der posten: 1479 A.D. voor de veldatum van de desbetreffende boom. Er is tevens verspreid over het terrein een twintigtal waterputten aangetroffen, meest houten vierkante putten, maar ook een diepe ronde zandstenen put uit de tijd van na het klooster.

Het klooster is gebouwd over een aanvankelijk raadselachtige, niet bekende depressie, waarover pas in september meer duidelijkheid is verkregen dank zij 2-3 dwarsprofielen. Het blijkt niet te gaan om een gedempte gracht, maar om een gedempt beekdal. De aanwijzingen voor deze toeschrijving berusten op de vlakke, V-vormige dwarsdoorsnede en op de talloze afgeronde vuistgrote keien en grint op de bodem. De dalopvulling toonde nauwelijks een gelaagdheid en was uitgesproken vondstarm. In de twee oostelijke dwarsprofielen buiten de kloostergebouwen bleek de onderste 1,5 m van het beekdal eerst te zijn gedicht (wrs. omstreeks de 12de eeuw o.g.v. enkele kogelpotscherven) blijkens een veenlaagje op die diepte. Boven de veenlaag (wijzend op stilstaand water) kan de demping omstreeks de 15de eeuw worden aangenomen blijkens de vondst van enkele grijsbakkende scherven als jongste vondsten. Het beekdal zal, gereconstrueerd naar het ca. 10de-eeuwse loopvlak, ca. 20 m breed en ca. 4 m diep zijn geweest. Het beekdal ligt in het noorden van de Driehoek, ruim 20 m binnen de (eveneens gedempte) dubbele stadsgracht van Oldenzaal (heden de

buitenzijde van de Kloosterstraat) en kromt in westelijke richting van de stadsgracht af tot onder het verblijfhuus. De ontdekking van het beekdal geeft eens te meer aan, dat het aanvankelijke loopvlak van de binnenstad een geaccidenteerd karakter bezat, dat pas door latere opvullingen een egaal aanzien kreeg, afgezien van het natuurlijke hoofdrelief van de stuwwal. De ontdekking bevestigt tevens het geuite vermoeden in het bouwhistorisch rapport, dat de (grote en relatief late) kloosterterreinen veelal op slechte bouwlocaties werden gevestigd.

In grond, afkomstig van de Driehoek, die gestort is in een geluidswal te Almelo, vond M. Kuyer een 'Flint Flachbeil' van 78 x 44 x 15 mm. De vondst moet dateren uit de Nieuwe Steentijd, waarbij het niet duidelijk is, of de bijl al in de Prehistorie in de Driehoek is achtergelaten, of dat deze pas in de Late/Post Middeleeuwen met ophogingsgrond is aangevoerd uit de omgeving.

VONDSTEN EN VERKENNINGEN

Losser

In het kader van de toekomstige landinrichting van Losser-Zuid heeft de stichting RAAP een grote veldverkenning in het gebied uitgevoerd, met name rondom essen. Volgens verwachting heeft deze verkenning veel archeologische resultaten opgeleverd, vergelijkbaar met die uit Losser-Noord, welke in een rapport zullen worden verwerkt.

Markelo

Het grafheuvelrestauratie-project heeft in dit verslagjaar vooral in de gemeente Markelo plaats gevonden. Enkele nieuw ontdekte en enkele problematische grafheuvels werden (opnieuw) verkend.

Oldenzaal

1. H. Kuijpers vond nabij het zwembad van Oldenzaal een gave loden bulla van paus Clemens VI uit de 14de eeuw. Het is de eerste vondst van deze aard in Twente.
2. Bij het Hulsbeek vond H. Kuijpers een uitzonderlijk lange vuurstenen pijlspits uit het einde van de Nieuwe Steentijd (ca. 2000 v. Chr.). Lengte : 45/46 mm.

Ootmarsum

De stichting RAAP heeft in opdracht van de gemeente een weerstandsonderzoek uitgevoerd op het terrein van het Huis Ootmarsum/de Commanderie. Hierdoor zijn veel concrete veldgegevens ter beschikking gekomen. Het achterliggende idee om een opgraving of proefsleuven op het terrein uit te voeren met daarna een historische reconstructie in het veld stuit echter op een reeks problemen, onder meer de hoge grondwaterstand en de gedeeltelijke overbouw en verkaveling van het terrein. Het is duidelijk dat momenteel slechts een te beperkt areaal van het middeleeuwse complex beschikbaar is voor een degelijke aanpak.

Tubbergen

Op luchtfoto's stelde S. Jager van de R.O.B. de ligging van een celtic field vast, dat was gelegen in natuurgebied aan de zuidzijde van het Vasser grafveld. Tot op heden was er in Overijssel alleen een aantal mogelijke celtic fields bekend, maar zekerheid over voormalige raatvormige patronen ontbrak.

Wierden

Te Hooge Hexel werd in verband met de geplande aanleg van een fietspad en vanwege bouwplannen opnieuw een terrein verkend, waarin beschermde grafheuvels zijn gelegen en waarschijnlijk ook niet zichtbare grafstructuren. Beide plannen zullen worden aangepast aan de beschermde status van het bosperceel.

MEDEDELINGEN

Expositie Openbare Bibliotheek Oldenzaal:

Bij alle aandacht rond 750 jaar Oldenzaal laat ook de bibliotheek zich niet onbetuigd. Als eerste van haar activiteiten in dat kader zal van 13 maart t/m 8 mei de expositie

'Hekserij; geloof en bijgeloof rond Oldenzaalse verschijnselen'

te zien zijn. Hierbij staat de meer fantasievolle geschiedenis van de stad centraal. Van een drietal thema's worden steeds twee invalshoeken belicht. Enerzijds de feitelijke en zo mogelijk historisch juiste geschiedenis. Anderzijds de meer fictieve aspecten waarbij volksverhalen, magie en symboliek een belangrijke rol spelen. De thema's zijn: de grote of Oldenzaalse marktsteen, de geluven en holtes in de Plechelmus en de geveltekens.

Het geheel wordt omlijst met allerhande materialen uit de collectie van de bibliotheek en VVV.

Adres: Ganzenmarkt 11 te Oldenzaal

Openingsuren: maandag en woensdag: 13.00 - 17.00 uur en 18.00 - 20.00 uur

dinsdag en vrijdag: 10.00 - 12.00 uur en 13.00 - 17.00 uur en vrijdag 18.00-20.00 uur

zaterdag: 10.00 - 13.00 uur

Historisch Museum Rotterdam: Expositie 'Kanonnen, klokken en kandelaars'

Van 9 april t/m 5 september 1999 staan voorwerpen van koper en brons uit Rotterdam centraal in de tentoonstelling 'Kanonnen, klokken en kandelaars'. De Atlas van Stolk toont prenten van huisraad waar ook koperen voorwerpen op voorkomen. Deze prenten zijn onder de titel: 'Kandelaars, kasten en keukengerei' te zien van 5 maart t/m 27 juni.

Parallel aan de tentoonstelling wordt een gevarieerd programma aangeboden waarbij de bezoeker op een andere manier kennis kan maken met de vele toepassingen van koper en brons. In het programma zijn onder meer een beeldenroute door het Rotterdamse centrum, een koper- en bronzaxatiemiddag, optredens van koperblazers en een filmprogramma opgenomen.

Adres: Het Schielandhuis, Korte Hoogstraat 31, tel. 010-2176767

Openingstijden: di t/m vrij 10.00-17.00 uur, za, zon- en feestdagen 11.00-17.00 uur



Zwaleman

TWENTELIEFDE EN TWENTESTAD

Nu alweer tien jaar geleden verhuisde ik terug naar mijn geboortedorp Neede. Jawel: in de Achterhoek, maar nauwelijks Gelders, zo dat begrip al mocht bestaan. Als textielplaats altijd op Twente georiënteerd geweest. Vijf jaar lang hadden we, min of meer toevallig, in Borne gewoond. 'Nazaret' in de volksmond, trouwens net als Neede. De verklaring van die schimpnaam zou in een bijbelwoord gezocht moeten worden: 'Kan er uit Nazaret iets goeds komen?' Ik verkeer uiteraard niet in de positie om die vraag te beantwoorden, maar over mijn Bornse ervaringen durf ik - een 'vrömde' in dit geval - wel iets te zeggen. Na zeventien jaar platteland, als zondagsboer in een Achterhoekse woonboerderij, hield ik mijn hart vast: niet voor de overgang naar het mij zeer vertrouwde Twente (waar we eerder ook gewoond hadden), maar naar de stedelijke sfeer. Beschikt immers Borne niet over een Stedelijk Orkest? En over een dichtbebouwd 'stedelijk' centrum?

Het viel allemaal best mee. Zonder er officiële noaberschapbanden op na te houden, bleken we weer beste burens te hebben gekregen en was het in de winkels geen enkel probleem om je desgewenst van de moedersproake te bedienen. Voor mij was het geen vreemdgaan die verhuizing, in tegendeel. Borne is gewoon een groot dorp, bewoond door net zulke gemoedelijke mensen als je meestal in stad en land aan de goede kant van de IJssel tegenkomt. Bovendien groot genoeg om te kunnen overleven in het modieuze tumult van gemeentelijke fusies.

Dat had ik gedacht, maar het lot heeft anders gewild. Het lot én de gemeenteraad en van dat laatste begrijp ik helemaal niets. Net als bijvoorbeeld Losser was Borne in het verleden te laat belangrijk geworden om nog stadsrecht te kunnen krijgen. De Boornsen moesten bovendien leren leven met een snel tot moderne stad uitgegroeid Hengelo vlak naast de deur. Angst om daardoor te worden opgeslokt lijkt logisch en leidde dan ook meermalen tot verzet tegen grondafstand. En al helemaal tegen fusieplannen. Waarom dan nu ineens wel 'ja' tegen de vorming van een 'Twentestad', samen met Enschede en het verfoeide Hengelo? Toekomstige sociologen moeten dat maar verklaren. Misschien is het een vertwijfelde poging om nog iets van de eigen Twentse identiteit te redden. Enschede werpt zich immers bij voortduring op als vanzelfsprekende kloek over alle Twentse kuikens.

Of het dat ook werkelijk is, blijft voor mij een vraag. Het wil best 'hoofdstad' van



Wooncultuur toen als attractie

Twente zijn - als het niet als provinciale hoofdstad mag, dan maar onder de vlag van een Twentestad - maar wanneer de typische Twentse waarden in het geding zijn, blijft het bij lippendienst via dikke rapporten. Of komt dat ecomuseum ooit nog echt van de grond?

En dan nog. Willen wij Twente alleen museaal beleven, of maakt de Twentse cultuur ook deel uit van onze alledaagse werkelijkheid? Van onze woencultuur bijvoorbeeld? Op dat punt is Borne zijn beoogde fusiepartner ver voor. Op het eind van de eeuw zijn we geneigd achterom te kijken. In deze rubriek (toen in 'Stad en Land', het tijdschrift van de Twente Akademie dat na de vorming van het Van Deinse Instituut in 't Inschrien is opgegaan), deed ik dat acht jaar geleden al. Ik had toen via een 'oude-ansichten'boekje ontdekt dat voor het welvarende textieldorp Borne een los hoes al in 1913 een bezienswaardigheid moet zijn geweest. Midden in de Brinkstraat, toch nog tussen echte boerenhuizen (er staan er nog!) was er ter gelegenheid van het onafhankelijkheidsfeest eentje nagebouwd. Compleet met varkenskot en knorrende bewoners daarvan. Een vrouw in klederdracht, ouderwetser dan de lange jurken van de dames in het publiek dat zich voor de fotograaf verdringt, poseert als boerin voor de gammele niendeur. De stiepel lijkt dwars door de met heide bedekte topgevel te steken. Armoe troef, maar dat zal juist de attractie zijn geweest....

De betrekkelijke welvaart die zowel heren met bolhoeden als toch ook de kipsenkerels toen beleefden, is sindsdien alleen maar groter geworden. In dorp en stad werd afgerekend met het 'land van aleer', al bleef daarvoor een oneerlijke romantische verering bestaan. Gelukkig was er maar één Twente, zo luidde een wrang grapje van Jan Jans. Anders had men het tweede ook nog vernield.... De door hem ontdekte landelijke bouwkunst heeft in deze eeuw bijna het loodje moeten leggen en nog steeds wordt zij verder afgebroken. Dat geldt niet alleen het (lang niet altijd armoedige) losse hoes, maar ook karakteristieke boerderijen die deze fase al achter zich hadden gelaten.

Stilstaan bij het verleden doen alleen degenen die geen hoop op de toekomst hebben (alweer een woord van Jan Jans). Wie dat wel heeft, probeert naar de toekomst te reiken via de schouders van het verleden. Het losse hoes voldoet niet meer aan onze wooneisen en het losse vuur is door de televisie verdrongen. Maar zowel buiten- als binnenshuis proberen architecten die niet uit zijn op artistieke onsterfelijkheid een synthese tussen oud en nieuw te vinden. Het dorp Borne is daar nu al een klassiek voorbeeld van. Zoals ik destijds aangaf, laat het heel wat nieuwbouw zien met kenmerken van de traditionele Oost-Twentse stijl. Boerderij-achtige huizen, maar ook meer verstedelijkte woningen waaruit dat Twentse karakter spreekt. Of we deze Twenteliefde ook aan een grote Twentestad kunnen toevertrouwen?

MEDEDELINGEN

Nieuwe geschiedenis Overijssel

In opdracht van het Historisch Beraad Overijssel, waarin het VDI is vertegenwoordigd, heeft dr. C. Trompeter onderzoek gedaan naar de haalbaarheid van een nieuwe geschiedschrijving van Overijssel. De oude geschiedschrijving is incompleet en soms onjuist. Gezien de grote belangstelling in de provincie voor genealogie en lokale en regionale geschiedenis, is zo'n nieuwe geschiedschrijving op zijn plaats.

Het ligt in de bedoeling deze nieuwe geschiedenis uit te geven in drie rijk geïllustreerde delen, met ieder zo'n 400 pagina's. Deel I behandelt de periode tot 1580, deel II 1580-1850 en deel III 1850 tot heden. De invalshoek moet het typerende Overijsselse in de Overijsselse geschiedenis zijn.

Naar verwachting zal deel I begin 2003 verschijnen, de prijs zal liggen tussen de f 59,50 en f 75,-.

Eerste lustrum Streekarchief te Delden

Het in 1993 opgerichte streekarchief is in vijf jaren tijd uitgegroeid tot een uitgebreid documentatiecentrum voor genealogie en historie. Het archief heeft gegevens van alle gemeenten in Twente, enkele randgemeenten in Salland en de Achterhoek en binnenkort ook van Duitse grensplaatsen. Aanwezig zijn alle doop- trouw- lidmaten- en begraafboeken tot 1811 met index; indices op de akten van de burgerlijke stand van 1811 tot 1932, volkstellingen van 1748 en 1795, registers van naamsaanneming van 1811, rechterlijke archieven tot 1811, repertoria op de notariële archieven enz. en vele naslagwerken.

Adres: Langestraat 84, 7491 Delden, tel. 074-3761719

Openingstijden : dinsdag en vrijdag: 14.00 - 17.30 uur en 18.30 - 20.30 uur

zaterdag: 10.30 - 13.00 uur

Kosten: f 5,- per bezoek, f 20,- per jaar.

Altstätte 850 jaar - oproep aan de lezers

Sinds enkele maanden is de Heimatverein Altstätte lid van uw vereniging en inmiddels staan we verbaasd over de overvloed van materiaal dat, tot nu toe onbekend, voor onze huisdeur sluimerde.

Voor een heemkundevereniging zijn we betrekkelijk jong (doorsnee leeftijd 40 jaar) met een ledenbestand van hobbyhistorici.

We willen graag in verband met ons 'Ortsjubiläum' in het jaar 2001 een omvangrijk geschiedenisboek uitgeven. Omdat we in de buurt van de grens zitten en Altstätte altijd bijzonder goede contacten met zijn Nederlandse naobers heeft gehad, zouden we dit laatste ook graag in dit boek willen beklemtonen. We willen dan ook van de gelegenheid gebruik maken om iedereen te stimuleren en aan te spreken die iets historisch over Altstätte weet, foto's of afbeeldingen bezit of iets leuks te vertellen heeft.

In 't bijzonder interesseren ons: landwerken, de handelsweg naar Deventer, beide wereldoorlogen etc. Ook persoonlijke belevenissen stellen wij op prijs.

Contactadres: Heinrich Holters, Alter Weg 17, D 48683 Ahaus-Altstätte (BRD), Tel. 0049-2567-767

E-Mail: holtersalstaette @ - online - dc

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK VAN DEINSE INSTITUUT

Een greep uit de in het eerste kwartaal van 1999 ingeschreven nieuwe boeken

Zunnestraotlie: gedichten van Henk Pool (Amersfoort, 1998)

ISBN 90-90122-20-6

Doot heanig an: Verhalen van Gerrit Kraa, Uitg. VDI (Enschede: 1998)

ISBN 90-74064-10-8

Zunlech: 'n heel deel gedichten, Theo Vossenbeld (Eanske: De Oare Utjouwerij, 1993)

ISBN 90-71610-43-8

Mirreweenter: proza en poëzie in de streektaal, Gerrit Kraa en Erik Dam

ISBN 90-71517-05-5

Het Monnikenspoor: op zoek naar middeleeuws Overijssel, F. Wiedijk

ISBN 90-74834-13-2

75 Jaar Enschedese Natuurhistorische Museum Vereniging 1923-1998, red. H. Zorn (Enschede, 1998)

ISBN 90-804201-1-5

't Iis kan liejn: honderd jaar ijspret in Eibergen, L.A. van Dijk, Eibergen: Historische Kring, (1998)

ISBN 90-73169-06-2

Het leven van Willem Sluiter: dichter en predikant in Eibergen 1627-1673, C. van Gorcum, (Oldenzaal: 1993)

Opkomst en ondergang van de Vriezenveense Ruslui, Karina Meeuwse, (Utrecht: 996)

ISBN 90-229-8304-8

Het Twentse Model: honderdvijfentwintig jaar vakbeweging in Enschede, Dik Nas,

ISBN 90-6861-165-8

Inventaris van het gemeentearchief van Diepenheim 1811-1928, B.K.M. te Vaarwerk, (Diepenheim, 1998)

Inventaris van het oud-archief van de gemeente Diepenheim circa 1585-1811, W.J. Formsma, bewerkt en van een nieuwe inleiding voorzien door B.H.M. te Vaarwerk, (Diepenheim, 1998)

Twentse Almanak, 120ste jaargang 1999, Speciale uitgave Oldenzaal 750 jaar

Jaarboek Achterhoek en Liemers 1999, deel 22, Uitgave Oudheidkundige Vereniging 'De Graafschap

St. Jan 75 jaar (Pathmos, Enschede), Red. H. Thüss, H. van Wijngaarden, A. Blommerde

Expeditiebedrijf Ibbenhorst en Wassink, een familieonderneming te Almelo, H.D.J. Krikke (Montfoort, 1998)

ISBN 90-724-57-544

Honderd jaar Buurser Leven 1898-1998, samenstellers J.B. Gering, F.J.R.J. Noordink-Horck, J.H. Scholten en H.G.M. Schulten

ISBN 90-80-4267-3-3

Farwick tuinaanleg, eeuwig groen 1898-1998, Arnold Fortuin

Dorpsgeschiedenis Markelo, een terugblik op bewoners en bewoning, Jan Stoelhorst, Uitgave Stichting Heemkunde Markelo, (1998)

ISBN 90-80-4440-1-4

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.



Rabobank

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792
GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

*Algemene en
Wetenschappelijke Boeken
en Tijdschriften*

*Kantoorartikelen en
Schrijfwaren*

School- en Studietoeken

Multimedia

Broekhuis HENGELO

Enschedesestraat 19 Telefoon (074)2910267 Fax (074)2913892
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Broekhuis ENSCHEDE

Marktstraat 12 Telefoon (053)4325210 Fax (053)4340550
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Campus BOEKHANDEL

Drienerburgh Tel. (053)4892414 Fax (053)4327229
E-mail: campus.boekhandel@tip.nl

Hilarius Broekhuis ALMELO

Koornmarkt 24 Telefoon (0546)456717 Fax (0546)811831
E-mail: hilariusbroekhuis@kwik-net.nl





HUIZE HÖLTERHOF

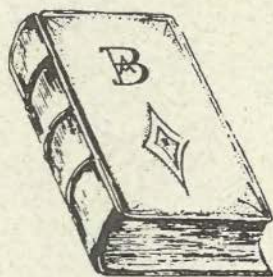
Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.



A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is



*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*